

ALVILÁGI JÁTÉKOK

Pincék sötétje, hulla a Nádor utcában, puskaropogás a Dunaparton, a december finom párái, harcias és szelíd öregasszonyok. Egy öreg hordár, cvikkerrel. Egy vak ló. Ilyen alakokból és elemekből állnak össze Déry Tibor „alvilági játéka”, ezek a Pest ostromának legköret és tartalmát sejtelmes realitással kifejező Déry-novellák. Bonyolult hajszalereken keresztül kapcsolódnak ezek az írások Déry régebbi pesti (és bécsi és berlini) életképeihez — azt mutatva, ami akkor még csak csírájában volt meg, de most már teljes iszonyattá lett. És például, Anna néni gigantikus alakjában mintha a *Befejezetlen mondat* Rózsánéját folytatná az író. Ugyanakkor későbbi Déry-elbeszélések (és „capricciók”) hangvételét is előlegezik a novellák.

Az *Alvilági játékok*-nak ez a beágyazottsága Déry Tibor teljes életművébe, különösen

nehézzé teszi a televízióra való feldolgozást. Az utalások — vissza és előre — majdnem lehetetlenek a képernyőn: „szabályos” ostrom-történetekhez pedig nemigen szükséges egy olyan komplex delikát irodalmi anyag, mint amilyen a Déry-novellák fűzése. Hogy a feldolgozás problémái az irodalmi mű ellenállásából — és nem Dömölky János rendező képességeiből — fakadnak, azt jól bizonyítja az is, hogy a műsorban látott három írás közül a viszonylag legkevésbé költői, *A csomag* című novella feldolgozása sikerült a leghatásosabban. Az ideoda tologatott hulla keszerűen — ugyanakor, ha úgy tetszik, humorosan — villantotta fel a képernyőn is azt a helyzetet, ami 1944 telén Pesten uralkodott. A ló című „játék” tévé-változatában már hiányolnunk kellett az eredeti mű gyöngéd poézisét, a jelképes ló és az ugyan-

jére emelkedett Sovány Juli — a házmesterné árva unokahuga, az árva emberség és emberiség — egymásra találásának rajzában. (Pálos Zsuzsát kitűnő színésznőnek — groteszk bohócok, abszurd clownok remek megformálójának — tartjuk, de hiányzik belőle az az érzelmi gazdagság, amit az író Juliban felmutatni kívánt. Az *Alvilági játékok* tévéítésének már jelzett gondjaira utal, hogy egy lírai típusú színésznő esetleg túl érzelmesé sikerítette volna Julit, és Dömölky nyilván ezt kívánta megelőzni. Pálos Zsuzsa azonban nem Sovány Juli volt — nem Sovány és nem Juli — hanem egy csúfondáros, fölényes Puck.)

Az *Anna néni* című novellát nem csupán az *Alvilági játékok*-ciklus legjobb darabjának tartjuk, hanem szerintünk kitüntetett helye van Déry egész novellatermesében. Ha van valaki a magyar novellák írója közül „aki” a munkás-

Pálos Zsuzsa

osztály — annak történelmi küldetése — nevében ítélni (nem utolsó sorban több munkatársa fölött is), akkor ez a minden sémától távolálló, „furcsa” asszony az. (Jellemző erre az Anna néni, hogy még jól leszidja a fiát, mielőtt feláldozza magát érte.) „Papírforma” szerint nagyszerű Anna néni — Gobbi Hildát — választott ki a rendező a játék számára. De hiába volt a kiváló színésznő erőfeszítése, Anna néni egyszerre goromba és egyszerre költői szövegét — amit Dömölky szintén átmentett volna a tévé-változatba — ő sem tudta interpretálni. Például az a „szónoklat”, amit halála előtt tart — és ami olvasva a világ minden ünnepélyes szónoklatának persziflázsa; fellebbezés a nehéz életű, tiszta szívű emberek szavak nélkül is fogadalmat jelentő érzéseihez — a képernyőn elfogadhatatlan volt. (Ehhez még hozzájárult Bornyi Gyula operatőr, akinek kamerája előnytelenül, hosszasan időzött el Gobbi — Anna néni arcán.)

A tévé-műsor nem tudta — talán nem is tudhatta — visszaadni azt az élményt, amit az *Alvilági játékok* olvasása jelent. Több színészi teljesítmény — elsősorban Patkós Irma özvegy Daniskónéja, Pártos Erzsébet Mari nénié, Rajz János néhány vonással felvillantott Csukás Károly — azonban így is emlékezetes maradt. A műsor hiányaival együtt is mementó volt: emlékeztető emlékezés a félelem korszakára.

ANTAL GÁBOR

Jubileumomra

Addig restelkedtem, hogy semmiféle jubileumom nincsen, amíg rá nem jöttem, hogy éppen tíz év előtt lettem az *ÉS* tévékritikusa. Új „foglalkozásom” elég egyszerűen kezdődött: családom unszolására vettem egy tévékészüléket. Neki köszönhetem, hogy hűtlenné váltam becsületben eltöltött több évtizedes színházi- és irodalomkritikusi múltamhoz. Ilyen könnyelmű elhatározásra a magyar kritika történetében nem akad példa. Addig az irodalom és különösen a színház volt a szerelmem — s most egyszerre a televízió kerített hatalmába. Az a televízió, amelyik akkor Európában talán húszesztendős lehetett. Tudom, nem rokonszenves dolog, hogy valaki két és fél-ezer éves szerelmét elhagyja — egy húszévesért. De éppen az volt az izgalmas számomra, hogy ezzel a húszévesrel még jóformán senkisémm foglalkozott akkor. Mondhatnám: érintetlen volt. Már ami az esztétikai vizsgálódásokat illeti. Mindég nyújtott valami felfedeznivalót. Meglepetéseket, új esztétikai felismeréseket — melyeket azután a kritikus más műfajok esetében is gyümölcsöztetett.

A televízió — valószínűleg a nézők is tapasztalták — valósággal ingerel a kritikára. A képernyő előtt ülve: a legszelidebb néző is kritikussá válik! Bizony, egy-egy tévéprodukciónál néha ötmillió kritikus néz farkasszemet. Ha a televízióból nézik ezt az ötmillió kritikus — persze, hogy félelmet éreznek. De ha arra gondolnak: mit jelent ez az általános művelődés, a népművelés szempontjából — csak örvendezésre van okuk. Forradalmian új jelenség a kultúrában, hogy milliók próbálnak önálló véleményt alkotni egy tévédrámáról vagy filmről. Talán mondanom sem kell, nem az a lényeges, hogy kritikájuk helyes legyen (ki tudja, milyen egy helyes kritika), hanem az, hogy egyáltalán kritizáljanak. Nem csak azt mondják a végén, hogy a mű tetszett-e vagy nem tetszett: véleményüket meg is kell védeni — a feleséggel, a férjjel, a gyerekekkel, a vendégekkel szemben. Érvelni kell mellette, vagy az ellenérveket megcáfolni.

A nézők milliói sajátítják így el a kritikai gondolkodásmódot. Ennek birtokában már a színházban, a moziban is egészen új magatartást vesznek fel... Hallgatózsanak néha a mozik vagy színházak előcsarnokában. Meglepődnek majd, hogy a kritikai gondolkodásmód — mely a képernyő előtt vált tömegessé — mennyire gyökeret vert már mindenfajta közönség tudatában... E jubileum alkalmából — melyet ezennel megünneplek — csak az vigasztal tíz esztendő megpróbáltatásaiért, hogy talán sikerült sok békés, türelmes és kikapcsolódásra vágyó nézőből — ingerült s magas vérnyomásra hajlamos kritikus-félt nevelnem.

HAMOS GYÖRGY